

ФЕНОМЕН ДОБРОЧЕСНОСТІ: ДО ПИТАННЯ МЕТОДОЛОГІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ

Стаття присвячена розвитку категорії «добročесність» у філософських і правових науках. Автор дослідив виникнення категорії «добročесність» в античній філософії. Акцентовано увагу на особливостях реалізації публічного інтересу у правовідносинах, пов'язаних із забезпеченням добročесності. Зроблено висновки, що правовими нормами може регулюватися виключно додержання правил добročесності, а не сама добročесність. Окреслено зв'язок між актуальним станом добročесності та розвитком інформаційних технологій.

Ключові слова: добročесність, публічне управління, органи публічної влади, прозорість, корупція, правове забезпечення.

Стаття посвящена розвитку категорії «добропорядочность» в философских и правовых науках. Автор исследует возникновение категории «добропорядочность» в античной философии. Акцентируется внимание на особенностях реализации публичного интереса в правоотношениях, связанных с обеспечением добропорядочности. Сделан вывод, что правовыми нормами может регулироваться исключительно соблюдение правил добропорядочности, а не сама добропорядочность. Определена связь между актуальным состоянием добропорядочности и развитием информационных технологий.

Ключевые слова: добропорядочность, публичное управление, органы публичной власти, прозрачность, коррупция, правовое обеспечение.

The article is devoted to the development of the category “honesty” in the philosophical and legal sciences. The author investigates the emergence of the category of “honesty” in ancient philosophy. The attention is paid to the peculiarities of realization of public interest in legal relations connected with ensuring the integrity. It is concluded that legal rules can be regulated solely by observance of the rules of integrity, and not by virtue of it. The connection between the current state of integrity and the development of information technologies has been determined.

Key words: integrity, public administration, public authorities, transparency, corruption, legal support.

Вступ. Успішне завершення судової реформи, що триває сьогодні в нашій державі, значним чином залежить від подолання проявів корупції. Для досягнення цієї мети було запроваджено процедури визначення добročесності суддів, проте їх здійснення ще пов'язане зі значною кількістю проблем, наявність яких не дозволяє визнати такі процедури однозначно успішними. Не сприяє покращенню ситуації і недостатність теоретико-практичних напрацювань. Особливості протидії корупції у системі державного управління розглядали такі вчені, як В.Б. Авер'янов, М.І. Ануфрієв, О.М. Бандурка, Ю.П. Битяк, Ф.Г. Бурчак, В.М. Гарашук, Є.В. Додін, Н.І. Дорош, Р.А. Каложний, Л.В. Коваль, Д.М. Корнієнко, О.В. Кузьменко, В.Г. Мельничук, В.Ф. Опришко, В.П. Петков, О.В. Петришин, В.М. Попович, С.В. Тарасов, Ю.О. Тихомиров, М.М. Тищенко, В.В. Цветков, В.М. Шаповал, Ю.С. Шемшученко, В.К. Шкарупа, І.М. Шопіна, В.О. Шевчук та ін. Однак сутність категорії «добročесність» ще недостатньо висвітлена у теоретичних джерелах, що зумовлює актуальність і новизну нашої статті.

Постановка завдання. Метою написання статті є визначення особливостей методології досліджень категорії «добročесність» у сучасній правовій науці.

Результати дослідження. Відносини, пов'язані із забезпеченням доброчесності суддів, мають у своїй основі публічний інтерес і, відповідно, належать до предмету регулювання публічного права. Це пояснюється тим, що у доброчесності суддів зацікавлені: людина та громадянин, інтереси котрих періодично потребують захисту у судовому порядку і, відповідно, прийняття законних і справедливих рішень судом; громадянське суспільство, розвиток якого тісно пов'язаний з існуванням міцного правового підґрунтя, механізмів реалізації прав на участь у державному управлінні, яке буде порушено, якщо цей механізм має певні вади; підприємства, установи й організації всіх форм власності, майнові та немайнові інтереси яких захищаються шляхом здійснення судочинства; органи публічної влади, реалізація визначеної законом компетенції яких періодично передбачає необхідність судового захисту.

Як визначено у Бангалорських принципах поведінки суддів, схвалених Резолюцією Економічної та Соціальної Ради ООН від 27 липня 2006 р. № 2006/23, дотримання етичних норм, демонстрація дотримання етичних норм є невід'ємною частиною діяльності суддів. Суддя дотримується етичних норм, не допускаючи прояву некоректної поведінки у здійсненні будь-якої діяльності, пов'язаній із його посадою. Постійна увага з боку суспільства покладає на суддю обов'язок прийняти ряд обмежень, і, незважаючи на те, що пересічному громадянину ці обов'язки могли б здатися обтяжливими, суддя приймає їх добровільно й охоче. Поведінка судді має відповідати високому статусу його посади. У своїх особистих стосунках з адвокатами, що мають постійну практику в суді, де розглядає справи цей суддя, суддя уникає ситуацій, що могли б викликати обґрунтовану підозру чи створити видимість наявності у судді певних схильностей чи упередженого ставлення. Суддя не бере участі в розгляді справи, якщо будь-хто із членів його родини виступає як представник будь-якої сторони чи в іншій формі має відношення до справи. Судді, як і будь-якому громадянину, гарантується право вільного вираження думок, віросповідання, участі в зібраннях та асоціаціях, однак у процесі реалізації таких прав суддя завжди турбується про підтримку високого статусу посади судді і не допускає дій, несумісних із неупередженістю і незалежністю судових органів. Суддя має бути обізнаний про свої особисті та матеріальні інтереси конфіденційного характеру та має вживати розумні заходи з метою отримання інформації про матеріальні інтереси членів своєї родини. Суддя не повинен дозволяти членам своєї родини, соціальним чи іншим відносинам певним чином впливати на його діяльність, пов'язану зі здійсненням функцій судді, а також на прийняття ним судових рішень [1].

Вважається, що вперше категорія «доброчесність» була сформульована давньогрецьким філософом Сократом, який обґрунтовував залежність між особистим щастям людини і її вмінням обирати правильний спосіб дій. Такі дії, на думку філософа, мають базуватися на знаннях про моральність, про різницю між добром і злом. З погляду сучасності таке твердження щодо поширення доброчесності серед громади є дещо ідеалістичним, оскільки Сократ вважав, що для цього достатньо просто пояснити людині, чим є доброчесність. Учень Сократа Платон у своїх «Діалогах» описує таку модель доброчесності, яку розвивав у філософських бесідах його вчитель: оволодіння знаннями про доброчесність – мудрість – добротворення – перетворення людини на справедливу і порядну – особисте щастя [2, с. 109].

Платон визначає доброчесність як «найкращий стан, властивість смертної істоти, що гідна похвали сама по собі; схильність вважати благом те, що маєш; справедливе ставлення до законів; стан, який вимагає надзвичайно серйозно говорити про предмет бесіди; стан, спрямований на благопристойність» [3, с. 428; 4, с. 262].

Аристотель, розглядаючи людину як суспільну істоту, зосереджує увагу на аналізі основних етичних доброчесностей, дотримання яких бачиться як шлях досягнення основної мети життя – щастя. У процесі аналізу конкретних видів доброчесностей Аристотель виділяє два основні їх типи: діаноетичні (доброчесності розуму) й етичні (доброчесності волі та характеру). До перших належать: мудрість, знання, поміркованість. До етичних – мужність, помірність, гідність, щедрість, щирість, справедливість тощо [5, с. 98].

Як справедливо зазначає О.А. Степанова, антична філософія розглядала доброчесність як моральну позицію особистості, як шлях до особистого вдосконалення, що дає людині наснагу існування, надихає на творче життя [4, с. 263]. Додамо, що у роботах античних філософів підкреслювався детермінаційний зв'язок між доброчесною поведінкою і щастям (гармонією, задоволенням) людини протягом її життя, незалежно від ставлення філософів до можливості існування душі після смерті. Кардинальна зміна філософського осмислення доброчесності відбувається після поширення на території Європи християнства. Християнська концепція виходила з ідеї особистісного безсмертя людини: після смерті тіла людина одержує віддяку за доброчесність і гріхи.

Але тут ідея віддаки поєднується з ідеєю божественного милосердя і прощення, доповненою концепцією покаяння – перетворення почуттів, внаслідок якого людина, її свідомість відкриваються Божеству, відчуваючи очищення (катарсис) [6, с. 75]. З одного боку, це свідчить про гуманізм християнської концепції, але з іншого – усуває наявність прямого зв'язку між доброчесною поведінкою людини та її щастям, благополуччям, у т. ч. й у потойбічному існуванні, оскільки недоброчесна людина, відчувши каяття, завдяки божественному милосердю може здобути такі ж саме переваги, що й доброчесна.

У давньоримській культурі, на підставі розвитку вироблених давньогрецькою філософією здобутків, спостерігається поступова трансформація розуміння концепту «доброчесність» («*virtus*») із військової чесноти на квінтесенцію моральних уявлень римлян, на світоглядний ідеал античної цивілізації. *Virtus* як античний світоглядний конструкт став фундаментом для втілення концепту доброчесності на ґрунті романських мов (в іспанській мові – *virtud*, в італійській і французькій – *virtu*, в португальській – *virtude*). Так, у давньофранцузькій мові *vertu* розуміється як «сила», «міць», «сміливість», «властивість», «достоїнство» й одночасно – чудо, релігійне диво. Аналіз функціонування терміну *vertu* у текстах художньої та філософської тематики дозволяє філологам стверджувати, що лексема *vertu* виступає синонімом до таких понять, як *merite* – достоїнство, *moralite* – моральність, *sagesse* – мудрість [7, с. 516].

Принцип доброчесності у національному законодавстві вперше було закріплено у Законі України від 17 листопада 2011 р. «Про державну службу», після чого активізувалися наукові дослідження сутності означеного феномену в аспекті державної служби. Так, принцип доброчесності державного службовця тлумачиться як нормативно закріплена вимога щодо спрямованості дій державного службовця виключно на захист публічного інтересу та відмову його від приватних інтересів під час здійснення наданих йому повноважень, чесність державного службовця, його здатність нести як моральну, так і юридичну відповідальність за свої дії чи бездіяльність [8, с. 160].

Як справедливо зазначає І.М. Шопіна, багатоманітність завдань і функцій, виконуваних центральними органами виконавчої влади, зумовлює й особливості здійснення контролю та нагляду за кожним із них, однак парламентський, міжвідомчий, судовий, громадський контроль, а також прокурорський нагляд, хоч і з певними відмінностями, охоплює сьогодні всю систему виконавчої влади, що цілком відповідає принципам прозорості та законності у діяльності органів державної влади [9, с. 70–71]. Заслугує на увагу, що актуальний стан доброчесності у державах світу є предметом досліджень впливової міжнародної антикорупційної організації Transparency International. З погляду методологічного підходу, виробленого у роботах представників цієї організації, національна система доброчесності охоплює основні сфери діяльності держави, які відповідають за боротьбу з корупцією. Ці сфери включають не лише різноманітні державні органи (парламент, уряд, публічний сектор, органи судової влади тощо), але й політичні партії, громадянське суспільство, ЗМІ та бізнес. Якщо ці сфери функціонуватимуть належним чином, вони утворять здорову та стійку національну систему доброчесності, що ефективно долатиме корупцію в рамках широкої боротьби проти зловживання владою, посадових злочинів і незаконного привласнення в усіх його формах. Однак якщо ці сфери характеризуються відсутністю відповідних правил і підзвітності, корупція, швидше за все, процвітатиме і справлятиме негативний жорсткий вплив на суспільну мету справедливого зростання, сталого розвитку та соціальної згуртованості. Тому зміцнення національної системи доброчесності сприяє ефективнішому управлінню в країні та, у підсумку, робить суспільство загалом справедливим. Хоча не існує єдиного стандарту до побудови ефективної антикорупційної системи, у міжнародній спільноті поступово формується консенсус щодо ключових елементів, які найбільш ефективно запобігають корупції та сприяють доброчесності. Дослідження національної системи доброчесності передбачає оцінку правової основи та практики функціонування інститутів і секторів, що стосуються протидії корупції. Дослідження охоплює 13 сфер, зокрема законодавчу, виконавчу, сферу судової влади, громадський сектор, сферу правоохоронних органів, центрального виборчого органу, уповноваженого з прав людини, вищого органу фінансового контролю, антикорупційних органів, політичних партій, ЗМІ, громадських організацій і бізнесу, які оцінюються у системному зв'язку із соціальними, економічними, політичними та культурними основами системи доброчесності [10].

На жаль, незважаючи на той факт, що у чинній редакції Закону України «Про судоустрій і статус суддів» термін «доброчесність» або «доброчесний» зустрічається 55 разів, його визначення відсутнє. Уявлення про зміст вказаного поняття можна скласти на підставі аналізу ч. 2 ст. 62 цього правового акта, якою визначено складники декларації доброчесності судді (якщо

законодавець покладає на суддів обов'язок декларувати доброчесність шляхом оприлюднення певних даних, можна зробити припущення, що ці дані і складають зміст доброчесності, хоча це, на нашу думку, не повною мірою відповідає принципу правової визначеності та системному підходу, відповідно до якого сукупність елементів (структура) не тотожна системі, а лише відображає деякі її риси). У декларації доброчесності зазначаються прізвище, ім'я, по батькові судді, його місце роботи, займана посада та твердження про: 1) відповідність рівня життя судді наявному в нього та членів його сім'ї майну й одержаним ними доходам; 2) своєчасне та повне подання декларацій особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та достовірність задекларованих у них відомостей; 3) невчинення корупційних правопорушень; 4) відсутність підстав для притягнення судді до дисциплінарної відповідальності; 5) сумлінне виконання обов'язків судді та дотримання ним присяги; 6) невторчання у правосуддя, яке здійснюється іншими суддями; 7) проходження перевірки суддів відповідно до Закону України «Про відновлення довіри до судової влади в Україні» та її результати; 8) відсутність заборон, визначених Законом України «Про очищення влади».

Під час дослідження проблематики, пов'язаною з доброчесністю, дуже важливою є відповідь на питання: чи може доброчесність суддів регулюватися правовими нормами? Ми вважаємо, що коректним було б сказати: сама доброчесність – безумовно не може, це суб'єктивна оцінна категорія, яка навіть у одного суб'єкта під час його самооцінювання може мати певні відмінності у різні проміжки часу. Правовими нормами може регулюватися виключно додержання правил доброчесності. А правила доброчесності – це вже не суто моральна конструкція, це закріплена у певних документах модель поведінки, яка має зовнішній характер і може бути оцінена за суто зовнішніми критеріями. І задача нормотворця за таких умов – відстежити можливість однотипного застосування критеріїв доброчесності різними суб'єктами, що виключало б їх довільне тлумачення і зводило б до мінімуму елемент суб'єктивізму.

Висновки. На підставі викладеного можна зробити такі висновки. По-перше, проблема підвищення доброчесності представників органів публічної влади в Україні потребує з'ясування сутності цієї категорії відповідно до реалій сьогодення, особливостей національного законодавства та міжнародних зобов'язань, які взяла на себе наша держава. По-друге, можливість отримувати достовірну інформацію щодо доброчесності представників публічної влади залежить від створення обґрунтованої системи критеріїв доброчесності, що можуть виступати індикаторами стану корупції у суспільстві, розвитку демократичних відносин тощо. По-третє, зростання уваги до доброчесності є ознакою розвитку інформаційного суспільства, оскільки потребує відповідного рівня як інформаційних відносин, так і інформаційних технологій.

Список використаних джерел:

1. Бангалорські принципи поведінки суддів: схвалені Резолюцією Економічної та Соціальної Ради ООН від 27 липня 2006 р. № 2006/23. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_j67.
2. Плагон. Діалоги / пер. з давньогр. К.: Основи, 1999. 395 с.
3. Антология мировой философии. В 4 т. Москва: Мысль, 1969. Т. 1. Ч. 1. 575 с.
4. Степанова О.А. Ретроспективний аналіз доброчесності в античній філософсько-педагогічній думці. Педагогічні науки. 2005. Вип. 40. С. 260–263.
5. Мовчан В.С. Етика: навч. посіб. Київ: Знання, 2007. 483 с.
6. Хамітов Н., Гармаш Л., Крилова С. Історія філософії. Проблема людини та її меж: навч. посіб. Київ: Наукова думка, 2000. 271 с.
7. Черенко Н.А. Концепт доброчесність як універсальна домінанта культури: до питання вербалізації. Мовні і концептуальні картини світу. 2014. Вип. 47 (2). С. 510–517.
8. Германюк М.О. Спеціальні принципи державної служби: теоретико-правовий аналіз. Митна справа. 2012. № 2 (79). С. 155–161.
9. Шопіна І.М. Щодо правової регламентації функціонування центральних органів виконавчої влади. Публічне право. 2011. № 3. С. 65–71.
10. Національна система доброчесності Україна – 2015. URL: <https://ti-ukraine.org/research/doslidzhennya-natsionalna-systema-dobrochesnosti-ukrajina-2015>.